

Vandrande mosaikslända, *Hemianax ephippiger*, och vandrande ängstrollslända, *Sympetrum fonscolombi*, funna på södra Öland

RICHARD OTTVALL

Ottvall, R.: Vandrande mosaikslända, *Hemianax ephippiger*, och vandrande ängstrollslända, *Sympetrum fonscolombi*, funna på södra Öland. [The dragonflies *Hemianax ephippiger* and *Sympetrum fonscolombi* (Odonata: Aeshnidae and Libellulidae) found on the Baltic island of Öland.] - Ent. Tidskr. 118 (4): 193-196. Uppsala, Sweden 1997. ISSN 0013-886x.

The first Swedish records of the dragonflies *Hemianax ephippiger* and *Sympetrum fonscolombi* are reported. Three males and 3 females of the former species were accidentally caught in a trap designed for migrating birds at Ottenby Bird Observatory at the southern point of the Baltic island of Öland, June 25 and 26 1995. This record of several individuals, and reports of unusual occurrences in central Europe, suggests an "invasion" reaching at least as far north as the Baltic Sea region. Warm, easterly winds in late May probably carried the dragonflies to Sweden. It is probable that during the unusually hot summer, the species was breeding in Sweden and larval development may have succeeded to emergence. In the same trap 3 males and 1 female of *S. fonscolombi* were trapped between July 7 and 21 1997. Extremely warm and moist air with high temperatures in southern Sweden in early July could explain the occurrence which is the first record of this species in Scandinavia.

Richard Ottvall, c/o Ottosson, Dag Hammarskjölds väg 5G, S-224 64 Lund, Sweden.

Inledning

Den vandrande mosaiksländan, *Hemianax ephippiger* (Burmeister 1839), har normalt ett utbredningsområde som omfattar torra och ökenartade områden i Afrika, Mellersta Östern och sydvästra Asien ända bort till Indien (Peters 1987, Askew 1988, Dumont & Desmet 1990). Med en hemvist i en instabil miljö är den en starkt migrerande art och dyker ofta upp långt ifrån kläckningslokalerna. Den fortplantar sig regelbundet i Sydeuropa och nykläckta individer har fångats i bl.a. Camargue (Sandhall 1987). Arten är inte ovanlig i östra Medelhavet (Kos), Turkiet, Irak och längs med östra kusten av Svarta Havet (Askew 1988). I Europa har den påträffats så långt norrut som på Island (Norling 1967, Mikkola 1967, Tuxen 1976).

Trollsländan *Sympetrum fonscolombi* (Sélys 1840) är en sydlig art som finns i södra Europa, Afrika och österut ända till Indien och Sibirien. Arten är känd som en starkt migrerande art och ses sporadiskt längre norrut i Belgien, Holland, norra Tyskland, Polen och Storbritannien (Sahlén 1985, Askew 1988). Larvutvecklingen är mycket snabb

och två adulta generationer påträffas vissa år (Askew 1988 m.fl.). Tidigare finns inget publicerat fynd från Norden, men ett uppträdande i Sverige var närmast att vänta.

Den här artikeln beskriver omständigheterna kring fynden på södra Öland av dessa två vandringsbenägna trollsländor, som tidigare inte observerats i Sverige.

Fyndomständigheter

Juni 1995

På Ölands södra udde har Ottenby fågelstation två stycken s.k. Helgolandsfällor strategiskt utplacerade i trädgården för fångst av rastande flyttfåglar (Fig. 1). Den fälla som fångar upp fåglar i rörelse i nordlig riktning brukar även under vissa omständigheter kunna fånga upp trollsländor. Fällan är drygt 20 m lång och vid öppningen ca 12 m bred och 3,5 m hög. Den smalnar av som en tratt för att sluta i en speciell uttagslåda. Trollsländor noteras oftast vid sol, klart väder och vindar från nord-ost

Fig. 1. Vy över Ölands södra udde och Ottenby fågelstations trädgård från fyren Långe Jan. Helgolandsfällan där trollsländorna observerades 25-26.6 1995 och juli 1997 kan skönjas bland träden. Foto: Richard Ottvall.

View over the southern point of Öland and the garden of Ottenby Bird Observatory, from the lighthouse Långe Jan. The Helgoland trap where the dragonflies were observed 25-26.6 1995 and in July 1997 is partially visible among the trees.

(egna obs.). Den 25 juni 1995 (under förmiddagen) sågs närmare 100 fyrfläckade trollsländor (*Libellula quadrimaculata*) i Helgolandsfällan. Förutom några blågröna mosaiksländor (*Aeshna cyanea*) och en nordisk kärrtrollslända (*Leucorrhinia rubicunda*) sågs också fem exemplar, tre hanar och två honor, av en för mig obekant art. Vid konsultation med litteratur kunde dessa bestämmas till vandrande mosaikslända (*Hemianax ephippiger*). Dagen efter fångades ytterligare en hona av *H. ephippiger* som tillsammans med en hane och en hona från den 25 juni insamlades som beläggenexemplar (finns i Lunds Zoologiska Museums samlingar). Hos hanarna var det andra bak-kroppsegmentet klart ljusblått (Fig. 2) medan det hos honorna var silverfärgat. Samtliga individer hade fräscha och hela vingar. Andra trollsländor som noterades i fällan den 26 juni var stor sjötrollslända (*Orthetrum cancellatum*), vanlig ängstrollslända (*Sympetrum vulgatum*) och pudrad kärrtrollslända (*Leucorrhinia albifrons*). Flertalet

av sländorna var i gott skick och kunde släppas till friheten igen. Utanför fällan sågs enstaka fri-flygande trollsländor men inga fler *H. ephippiger* kunde upptäckas.

Juli 1997

Artrikedomen var ovanligt stor i Helgolandsfällan 7 juli 1997 och inte mindre än 14 olika trollsländearter observerades under dagen. Två arter dominerade kraftigt, nämligen fyrfläckad trollslända och gulfläckad ängstrollslända (*Sympetrum flaveolum*). Av den förstnämnda arten noterades några individer med karaktärer liknande varieteten *L. quadrimaculata* f. *praenubila* med en kraftig svartfärgning under pterostigmat. Båda dessa dominerande arter uppträdde i drygt 100-talet individer. En avvikande hane av en ängstrollslända med röda vingribbor och ljus pterostigma kunde med hjälp av tillgänglig litteratur bestämmas till en för Sverige ej tidigare påträffad art, *Sympetrum fonscolombi*, som jag föreslår det svenska namnet

vandrande ängstrollslända. Under den följande tvåveckorsperioden hittades ytterligare enstaka hanar den 10:e och 21:e, och en hona den 12:e. Tillgången på trollsländor var sparsam under perioden efter den 7:e och endast enstaka individer av ett fåtal arter sågs i fällan. Individerna av *S. fonscolombei* avlivades och preparerades. För närvarande förvaras exemplaren på Ottenby fågelstation men beläggsexemplar kommer att förvaras i Lunds Zoologiska Museum. Vingarnas utseende med rödaktiga vingribbor, ljus gulbrun pterostigma omgärdat av breda, svarta kanter och genitaliernas utseende är karaktärer som skiljer arten från andra ängstrollsländor (Sahlén 1985 m.fl.). De rödgula basalfäckarna var hos alla de infångade individerna små till sin utbredning men enligt litteraturen varierar basalfäckarnas storlek. De blir dock aldrig så stora som hos den gulfläckade ängstrollsländan (Sahlén 1985, Askew 1988).

Väderförhållanden

Maj-juni 1995

I maj dominerade kylan större delen av månaden, tills ett högtryck tog kommandot den 24:e och skickade in varmluft från öster över hela landet. Det soliga vädret dominerade i de östra delarna av Syd- och Mellansverige och den högsta temperaturen uppmättes i Osby den 31:e med 29°.

Juni månads inledning var varm i södra Sverige med drygt 25° i inre Götaland. Därefter var det typiskt svenskt sommarväder med sol och värme varvat med flera regnområden som passerade södra Sverige på sin väg österut. Ett lågtryck som bildades på fronten över mellersta Skandinavien den 21:a, fördjupades och rörde sig mot Baltikum. Bakom lågtrycket blåste en kraftig nordlig vind över östra Sverige och Östersjön den 23:e. Från ett högtryck med centrum över Brittiska öarna växte en högtrycksrygg in över Skandinavien från sydväst varvid den friska till hårda vinden avtog under de följande dagarna (SMHI 1995). Den 24 juni var det uppljarnande väder och en måttlig till frisk nordostlig vind blåste nere på södra udden. Högsta uppmätta dagstemperaturen var 22°. Vindstyrkan var den 25 juni tidvis uppe i 12 m/s från NO och solen sken från en klar himmel och den högsta uppmätta temperaturen under dagen var 21°. Trots den friska motvinden flög trollsländor envist vidare mot fällans slut.

Fig. 2. Hane av vandrande mosaikslända, *Hemianax ephippiger*, med fräscha vingar och klart ljusblått andra bakkroppssegment. Ölands södra udde 25.6 1995. Foto: Richard Ottvall.

Male of *Hemianax ephippiger* with unworn wings and sky blue abdominal segment 2. The southern point of Öland 25.6 1995.

Maj-juli 1997

Maj månads senare del var mycket kylig med lokal frost i Götaland. I början av juni växte en högtrycksrygg från Ryssland in över södra Skandinavien. Det torra vädret med sommarvärme fortsatte och temperaturen steg i inlandet till omkring 25° den 5:e-8:e. Från den 13:e var det ostadigt och svalare fram till midsommardagen då en tillfällig högtrycksrygg gav hyggligt väder. Efter ett djupt lågtryck sista veckan i juni utbreddes sig mycket varm och fuktig luft över södra Sverige med kraftiga åskväder i början av juli. Efter en svag kallfront som kom in västerifrån dominerade torrt och varmt väder från den 7:e (SMHI 1997). Samtliga dagar som den vandrande ängstrollsländan observerades på södra udden var det klart väder, soligt och måttlig vind från nordost.

Diskussion

Dumont och Desmet (1990) har delvis redogjort för uppräddandet av *H. ephippiger* i västra Europa och författarna hittade en korrelation med neder-

börden under regnperioden i västra Afrika. Stora svärmar tros uppstå vid masskläckningar i regndränkta sjöar i oktober-december. Kustnära populationer kan förflytta sig med lämpliga vindar över Atlanten och nå de Brittiska öarna och t.o.m. Island under senhösten. Här finns en skillnad i tidsaspekt gentemot uppträdandet i centrala och östra Europa, där fynd i huvudsak har rapporterats under våren och sommaren.

Då en nordostlig luftström dominerade över Östersjöområdet dagarna före 25 juni 1995 är det troligt att de påträffade *H. ephippiger* nådde Öland vid ett tidigare datum och sedan tillsammans med många andra trollsländor dök upp på södra udden 25 och 26 juni.

Fynden av *H. ephippiger* i centrala Europa har ökat under senare år och Bernard & Musial (1995) förklarar det med (tillfälliga?) klimatförändringar, vilket sedan slutet av 1980-talet har inneburit milda vintrar och varma, heta somrar. Det mesta talar för att fyndet på Öland är en produkt av en "invasion" i slutet av maj som berörde centrala och norra Europa. I samband med varma sydostliga vindar under de sista dagarna i maj gjordes ett flertal observationer av äggläggande *H. ephippiger* i västra Polen (Bernard & Musial 1995). Samma vädersituation berörde södra Sverige, och Öland ligger bra till med flera lämpliga grunda vattensamlingar på Alvaret. Ett exemplar av arten sågs i Norge i mitten av augusti (H. Olsvik pers. medd.) och på Bornholm hittades larver som troligen var *H. ephippiger* (M. Holmen pers. medd.). I Polen konstaterades larutveckling och kläckning, det hittills nordligaste publicerade kläckningsfyndet för arten. Jag finner det sannolikt att äggläggning också ägde rum i södra Sverige, varför inte på Öland? Bernard & Musial (1995) föreslår en larutvecklingstid på 80-90 dagar i Polen och då sommaren 1995 var rekordvarm på många ställen i Sverige är det möjligt att larver kläcktes under sensommaren/tidig höst.

I dagsläget är det svårt att spekulera kring vilken vädersituation som ledde till fyndet av *S. fonscolombei* på Öland. Veckan innan den första individen påträffades trängde varm luft in över södra Sverige men ett högtryck från Ryssland i början av juni kan också vara orsaken. Enstaka exemplar av arten påträffades i Holland sommaren 1997 (enl. Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie), och eftersom trollsländor är värmeälskande djur har den varma sommaren 1997 san-

nolikt gynnat en upptäckt i Sverige.

Intressant att notera i sammanhanget är att trollsländorna som noterades vid Ottenby rörde sig med aktiv flykt mot vinden trots vindstyrkor upp mot 12 m/s. Mikkola (1986) tar upp flera exempel på migrationer av trollsländor som ägt rum i motvind. Motvindsflyttningar är enligt Mikkola vanligare och tydligare längs med kuster och andra topografiska former med ledlinjeeffekt. I det här fallet på södra udden kan det röra sig om en motvilighet att flyga ut över öppet hav.

Tack

Tack till Ulf Norling för hjälp med material om den vandrande mosaiksländan. Stort tack också till prof. Thomas Alerstam, Lunds Universitet som ställde väderkartor till förfogande och till Andreas Bergman för assistans vid eftersöket av trollsländor. Detta är meddelande nr 161 från Ottenby fågelstation.

Litteratur

- Askew, R. R. 1988. The Dragonflies of Europe. Colchester (Harley Books).
- Bernard, R. & Musial, J. 1995. Observations of an abundant occurrence of *Hemianax ephippiger* (Burmeister 1839) in western Poland in 1995 (Odonata: Aeshnidae). - Opusc. zool. flumin. 138:1-9.
- Dumont, H. J. & Desmet, K. 1990. Transsahara and transmediterranean migratory activity of *Hemianax ephippiger* (Burmeister) in 1988 and 1989 (Anisoptera: Aeshnidae). - Odonatologica 19(2):181-185.
- Mikkola, K. 1968. *Hemianax ephippiger* (Burm.) (Odonata) carried to Iceland from the Eastern Mediterranean by an aircurrent? - Opusc. Ent. 33:111-113.
- 1986. Direction of Insect Migrations in Relation to the Wind. - In: Danthanarayana, W. (ed). Insect Flight Dispersal and Migration. Berlin (Springer-Verlag).
- Norling, U. 1967. *Hemianax ephippiger* (Burm.) found in Iceland (Odonata). - Opusc. Ent. 32(1-2):99-100.
- Peters, G. 1987. Die Edellibellen Europas, Aeshnidae. Neue Brehm Bucherei 585. Wittenberg Lutherstadt (Ziemsen).
- Sahlén, G. 1985. Sveriges Trollsländor (Odonata). Solentuna (Fältbiologerna).
- Sandhall, Å. 1987. Trollsländor. Stockholm (Interpublishing).
- SMHI. 1995. Väder och vatten 1995. Norrköping.
- 1997. Väder och vatten 1997. Norrköping.
- Tuxen, S. L. 1976. 39a Odonata - In: The Zoology of Iceland. Copenhagen and Reykjavik (Munksgaard forlag).